

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כה, תשל"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מבלי לב

ביטוי מיוחד נמצא בתלמוד, שנשתבש בדפוסים, והוא נכון
בכתב-היד ובדברי גאונים וראשונים, והוא: **מבלי לב**.
שנינו ביבמות סא ע"ב: "אמר רבא: מכלי לב",
ומפרש רש"י: "כמו מבלי לב", כלומר שאמר הדברים בלא
התכונות.

מכלי לב, אף על פי שהיה כבר לפני רש"י, משופש הוא.
ונכון הוא מה שפתוב ב"תשובות הגאונים מן הגניזה" מהדורת
ש' אסף, ירושלים תרפ"ט, עמ' 51-53:
"**מבלי לב**, ומפרש הגאון: מכלי דעת אמרו, לא כיון
לבו".

והעיר שם אסף, שביטוי זה נמצא אף במפות טז ע"א:
"אמר רב שימי מחוזנאה: כגון שקיבל לה קידושין מאחר. אמר
רב: אי שויתיה שליח וכו'". ובכתב-יד מינכן שם: "א"ר
מכלי"; והעיר בעל דקדוקי סופרים שצריך לומר: "אמר רבא
מכלי לב" (כמו ביבמות). וכן הוא באמת בשני כתב-יד של
התלמוד פאן.

מבלי לב, ביבמות שם, נמצא אף במקום אחר בתשובות
הגאונים הנ"ל, עמ' 177. אם כן, גרסה זו מאוששת יפה
בכתב-יד והגאונים.

ומצאנו אף לראשונים שגרסו כך **מבלי לב**, והשתמשו
בביטוי בספריהם.

(א) הראב"ד בספר "דברי הריב"ת", מהדורת דראכמאן,

עמ' 31, אומר: "שהרי רבא אמ' לרב שימי מ ב ל י ל ב , ולא נתכון לבזותו, אלא אמר ליה: מ ב ל י כ ו ו נ ת ה ל ב נאמר הדבר".

הראב"ד פיון לזו של מסכת מפות, וגרסתו הייתה פגרסת פתבי-היד הנ"ל. המהדיר, שנעלם ממנו דבר זה, פתב על הראב"ד: "כמדומה לעניות דעתי יצאה פה שגגה מלפני השליט הראב"ד ז"ל, כי לא מצאנו דווקא שאמר רבא לרב שימי מבלי לב, כמו שאומר הראב"ד כאן" וכו'.

והנה ראינו, שדעתו של הראב"ד הייתה רחבה, וידע מה מקומו של המאמר.

(ב) פעין זה מצאנו אף לרשב"א בתשובתו, חלק ה, סי' נד: "שיש שלוחי ציבור שהעתיקו בלשון הקודש (בקדיש) ואמרו: למעלה מכל השירות והתשבחות והנחמות — מ ב ל י ל ב אמרו כן"¹. ועוד בספרו "משמרת הבית", בית חמישי, שער שישי: "אבל מ כ ל י ל ב יחלוק וידח' לבן של ישראל"². ואמנם בדפוסי חידושי הרשב"א ליבמות פתוב: מ ב ל י ל ב (לא "מכלי").

מבלי לב דומה לביטוי הארמי "לאו אדעתאי", ברכות נ ע"א ושם נסמן, שרש"י במסכת שבת צה ע"א (פמות שציין בגיליון) מפרש: לא הייתי זכור. אבל יש בו אף עניין: שלא נתכונה דעתי בזה.

1. וכתב בטור אורח חיים סי' נו: "ואני תמה על מנהג ספרד, שאומרים 'למעלה מפל הברכות והתשבחות' וכו' בל' הקודש, למה מפסיקין באמצע לומר בל' הקודש" וכו'. ועיין שם ב"בית יוסף".

2. אולי רמז לסוטה ט ע"ב.

כל זה פתוב בשמי בקצרה בספר רבי אברהם בן דוד
(ראב"ד), תשובות ופסקים, מהדורת קאפח עמ' קטו.
ומצאתי עכשיו סיוע נוסף לגרסה ביבמות סא ע"ב, בספרו
של הגאון רב שמואל בן חפני.

בספר "מבוא התלמוד" שלו, בפרק שמיוחד למונחי
תלמוד, כתב באות מ"ם(!): "מבלי לב בגיר עקל קילת הדה
אלרואיה והדא כקולהם אמ' ראבא מבלי לב והדא נטיר קול
אלכתאב ויהי אפרים כיונה פותה אין לב". [ותרגומו = ב ל א
ד ע ת נאמרה שמועה זאת, והוא פאמרם: אמ' ראבא
מ ב ל י ל ב . והוא דומה לדברי הפתוב (הושע ז, יא) ויהי
אפרים פיונה פותה אין ל ב .] (פכתב-היד היה פתוב תחילה
"אין שמה על לב", ונגרד ונמחק, ובא פאשגרה מן ישעיה נז, א
ועוד).

ראינו לעיל, שהגאון (לעיל, מתשובות הגאונים, מהד'
אסף) מפרש מבלי לב בפיוטי "מבלי דעת", שמצוי במקרא
ואינו רגיל בלשון חכמים. ועוד ראינו, ש"בלי לב" הוא פיוטי
קצר, שאינו מצריך מְשָׁלִים לו, לומר "מבלי דעת אמרתי"
וכיוצא בו; ונראה, שנמצא פיוטי המקרא בלא דעת (משלי יט,
ב) במדרש, אלא שלא עמדו עליו.

אמרו במדרש, במדבר רבה פרשה ב, אות טז: "א"ר יצחק,
אמר הקב"ה לישראל: אני ראשון לטובה ואחרון לרעה. ראשון
לטובה: ואמרת³ ללא עמי עמי אתה; ואח"כ: והוא יאמר אל חי
(הושע ב, כה)⁴. אבל ברעה אני אחרון: כי אתם לא עמי;

3. צ"ל: ואמרת (טעות הדפוס).

4. וכבר תיקן בחדושי רד"ל; שם, שצ"ל: והוא יאמר אלי.

ואח"כ: ואנכי לא אהיה לכם (הושע א, ט). אמר רבי חנינא: בלא דעת סבורים מה שהוא אומר ואנכי לא אהיה לכם, שהוא אומר שאינו הווה לכם לאלוה. לאו. אלא מהו ואנכי לא אהיה לכם? אע"פ שאתם לא עמי, שתבקשו לפרוש ממני, אני לא אהיה לכם; אין דעתי משתווית עמכם, אלא בעל כרחכם תהיו עמי, וכן הוא אומר: והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וגו'. אלא מה אני עושה לכם? חי אני נאם ה' אלהים, אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (יחזקאל כ, לב-לג). הא למדת חיבתן של ישראל לפני המקום".

ב"מתנות פהונה" משך את התיבה "סבורים" ל"בלא דעת", ופירש: "פי' אנשים חסרי דעת מבינים אותו שלא יהיה להם לאלוה כו'".

ונראה, שבלא דעת כאן הוא פמו "מפלי לב", היינו יש להפסיק בין "בלא דעת" ובין "סבורים"; ויש לקרוא כך: "אמר רבי חנינא: בלא דעת; סבורים מה שהוא אומר וכו'". פלומר בלא דעת נאמרו הדברים⁵.

5. בספר "עולת שבת" של ר' יואל ן' שועיב לפרשת שלח (דפוס וינצ'א, דף קיד ע"ב) הביא את הפסקה הזאת; ושם הנוסח: "קלי דעת". ולפי זה, דאי ש"סבורים" נמשך למעלה. אלא שאינני יודע, אם נוסח אחר יש כאן, או טעות הדפוס יש כאן (יש שם עוד שינויים: שהוא מורה שאינו; זה אינו אלא מהו; להפריד ממנו על כרחכם), משום שאף בילקוט המכירי להושע, JQR, מהדורה חדשה, שנה 15 (1924), עמ' 151 (מבמדבר רבה) הנוסח פמו בדפוסים, בשינויים אחדים: שאינו הווה לאלוה לאומות (וצ"ל: לאו. אלא וכו'); שתבקשו להפריש (וצ"ל: להיפרש?) לא אהיה לכן (טעות סופר).

(פדרשת ר' יצחק נמצא אף במדבר רבה פכ"ג, ח: לא
איש אל ויכזב. כשהוא אומר להביא טובה על ישראל, אף על פי
שהדור חייב, אינו מאחר; וכשהוא אומר להביא רעה, תחר בו
וכו'.)